

شریعتی و نقد سنت

حسن یوسفی اشکوری

فهرست

۱۵	۱. شریعتی و نقادی سنت
۵۵	۲. شریعتی و نقادی سنت و قدرت
۷۷	۳. شریعتی و هویت ملی - مذهبی
۹۳	۴. نوآوریهای دکتر شریعتی در شناخت اسلام
۱۲۵	۵. مؤلفه‌های مدرنیته اسلامی
۱۴۱	۶. ثبات و تغییر در اندیشه دینی دکتر شریعتی
۱۸۳	۷. جایگاه شریعتی در نوگرایی دینی
۲۱۹	۸. شریعتی، مصلح بزرگ معاصر
۲۳۵	۹. شریعتی متفکری آگاه
۲۷۱	۱۰. پرسش و پاسخ
۲۷۹	۱۱. پرسش و پاسخ
۲۹۱	۱۲. بحران هویت

۱۳. چه باید کرد؟

۳۲۵

۱۴. نقد و بررسی نامه استاد مطهری به امام خمینی درباره دکتر علی

۳۴۵

شریعتی

مقدمه

این کتاب دومین مجموعه مقالات این جانب درباره آموزگار عرفان، آزادی و برابری، زنده یاد دکتر علی شریعتی (۱۳۱۲ - ۱۳۵۶ ش) است. مجموعه اول با عنوان "شریعتی، ایدئولوژی و استراتژی" بود که در پاییز سال ۱۳۷۷ با همت انتشارات "چاپخش" در تهران منتشر شد.

مقالات این کتاب نیز، مانند کتاب پیشین، عمدتاً در طول چند سال اخیر به صورتهای مختلف چاپ شده و انتشار یافته‌اند. به رغم کوششهای فکری و علمی فراوانی که در دو دهه اخیر برای معرفی شخصیت، زندگی، آثار و افکار دکتر شریعتی در داخل و خارج از کشور صورت گرفته است، هنوز به واقع شخصیت و اندیشه‌های اصیل و آرای مهم شریعتی در سطح جامعه و حتی روشنفکران و پژوهشگران و نخبگان ایرانی چندان شناخته شده نیست و هنوز باید تلاشهای جدی و علمی و عمیقی در این زمینه به عمل آید. هر چند راقم این سطور در طول این

بیست سال درباره شریعتی بسیار گفته و نوشته و چند کتاب مستقل در این باره پدید آورده (از جمله کتاب *نقدی بر کتاب شهید مطهری افشاگر توطئه...* که در سال ۱۳۶۴ منتشر شد) و چند یادنامه (از جمله *مردی از کویر و میعاد با علی*) انتشار داده است، اما حقیقت این است که تاکنون موفق نشده است کتابی تحقیقی، جامع و آکادمیک در سطح نخبگان و درخور شخصیت علمی شریعتی و اثرگذاریهای شگرف و ماندگار او بر جامعه و جوانان ایرانی، تدوین و تقدیم کند. البته هنوز این امید را از دست نداده است که پس از این به این مهم توفیق یابد.

با توجه به این واقعیت است که صمیمانه عرض می‌کنم این نوع کتابها و آثار را، آن هم پس از دو دهه از شهادت و خاموشی آن معلم آگاهی و دینداری، در خور شأن و منزلت و مرتبت شریعتی نمی‌بینم و اگر ملاحظاتی نبود، هرگز این گفته‌ها و نوشته‌ها را انتشار نمی‌دادم. اما ملاحظاتی که سبب شدند تا این نوشته‌ها را به چاپ بسپارم و تقدیم شما خوانندگان کنم، یکی این است که به عطش و علاقه فوق العاده نسل جوان به دانستن هرچه بیشتر درباره دکتر پاسخی بدهم، و دیگر، تدوین و انتشار منبعی برای پژوهشگران آثار و احوال و افکار شریعتی. واقعیت این است که با گذشت زمان و به رغم کوششهای فراوان در جهت حذف و حداقل فراموش کردن شریعتی که در طول این سالها صورت گرفته است، هر روز شریعتی بیشتر مطرح می‌شود و لحظه به لحظه بر علاقه‌مندان و خوانندگان آثارش افزوده می‌شود. این علاقه‌مندان جدید، که جملگی جوانان و نسل پس از انقلاب‌اند، طالب علم و آگاهی هرچه بیشتر درباره شخصیت مورد علاقه‌شان هستند و می‌خواهند هرچه بهتر و دقیق‌تر و جامع‌تر آموزگار خود را بشناسند. البته در مقابل مخالفان او نیز باز به

انگیزه شناختن بیشتر، آثار انتشار یافته درباره شریعتی را با علاقه می خوانند. به همین دلیل است که هر مقاله یا کتاب و یا پوستر و... درباره دکتر به چاپ می رسد، در تیراژ وسیع منتشر می شود و غالب کتابها چندین بار تجدید چاپ می شود. ممکن است بسیاری از این نوشته ها در سطح عالی علمی و تحقیقی نباشند و حتی ضعیف نگارش یافته باشند، اما به هر حال هر گفته و نوشته مفیدی ولو ضعیف و یا ناقص، می تواند پرتوی بر سیمای شریعتی بتاباند و گامی در جهت بازگویی یا بازخوانی آرا و اندیشه های او باشد.

با در نظر گرفتن این نیاز گسترده در نسل جوان است که می بینیم هر بار در سمینار یا جلسه یا مراسم بزرگداشت سالیان شریعتی سخنی گفته ام و یا به مناسبتی درباره آن بزرگ مطلبی نوشته ام، با اقبال عمومی و جوانان مواجه شده است. بدیهی است که این اقبال عمدتاً به خاطر علاقه و عاطفه شدید به شریعتی و یا کم اطلاعی شنوندگان و خوانندگان آثارم درباره شریعتی است که به هر حال هر سخنی در باره محبوب خود را دوست می دارند و یا هر مطلبی را برای شناختن شریعتی مفید تشخیص می دهند نه لزوماً عمیق یا نبودن گفته ها و نوشته هایم. از این رو می پندارم همین گفته ها و نوشته های کوتاه و ناقص و ناکافی حقیر در یک مجموعه، هم می تواند تا حدودی عطش دانستن جوانان را برطرف کند و هم کنار هم قرار گرفتن مقالات مختلف، که هر کدام به مناسبتی گفته یا نوشته شده اند و هر کدام می خواسته اند به پرسشهایی پاسخ دهند، تا اندازه ای ابهاماتی احتمالی و یا کاستیهای هر مقاله و گفته را برطرف و جبران کند. فی المثل بحث "سنت" و "نقد سنت" و یا "تجدد" و "مدرنیته" و "نقد مدرنیته" و یا "قدرت" و یا "ملیت" در چند مورد و در هر مورد به مناسبتی

مطرح شده‌اند اما در عین این که کنار هم قرار گرفتن آنها در یک مجموعه با توجه به زبان و بیان متفاوت و یا توضیحات آمده در هر مقاله و یا مصاحبه، می‌تواند به روشن‌تر شدن مفاهیم و مسائل کمک کند و یا برخی ابهامها را دفع سازد. به عبارتی این مقالات هرکدام به نوعی مکمل یکدیگرند.

به هر حال اظهار علاقه فراوان و روزافزون جوانان به شناخت شریعتی و اقبال گسترده نسل امروز از هر گفته و نوشته درباره وی، مرا تشویق کرد که شماری از سخنرانیها، نوشته‌ها و مصاحبه‌های غالباً انتشار یافته و پراکنده را در یک مجموعه و کتاب تقدیم کنم و بر این باورم که همین نوشته‌های ناقص و معمولی و شاید هم ضعیف برای جوانان کم اطلاع مفید است و بویژه شاید بتواند به برخی شبهات و پرسشهای مطرح شده از سوی منتقدان شریعتی پاسخی باشد.

اما عامل دیگر برای چاپ این مجموعه، ارائه یک منبع جدید برای پژوهشگران آثار و افکار شریعتی است. اهل تحقیق می‌دانند که منابع تحقیق تا چه اندازه مهم‌اند و مخصوصاً در ایران دستیابی به منابع پراکنده در نشریات و حتی کتابها چه اندازه دشوار است. هر چند خوشبختانه منابع درباره شریعتی کم نیست و بویژه با همت دوست محقق و دانشمند آقای محمد اسفندیاری، از پژوهشگران حوزه قم، کتاب ارزشمند کتابشناسی توصیفی دکتر علی شریعتی انتشار یافته و در آن صدها منبع معرفی شده‌اند، اما فکر می‌کنم یک منبع تازه هم می‌تواند در حد خود به کار آید و فایده‌تی بخشد. امید که چنین باشد.

اما لازم می‌دانم که مقالات گردآمده در این کتاب را به اجمال معرفی کنم تا حداقل از دوستانی که بانی خلق این اثر شده‌اند یادی کرده و سپاسی گفته باشم.

مقاله اول "شریعتی و نقادی سنت" عنوان سخنرانی‌ام در مراسم بزرگداشت دکتر شریعتی بود که در بهار سال ۱۳۷۷ به همت انجمن اسلامی دانشگاه تبریز در آن دانشگاه برگزار شد و این جانب نیز در آن مراسم سخن گفت و به پرسشهای دانشجویان جواب داد. این سخنرانی در تابستان ۱۳۷۷ در ویژه نامه "آفتاب کویر" چاپ شد که مجموعه سخنرانیهای ایراد شده در همان سمینار بود.

مقاله دوم "شریعتی و نقادی سنت و قدرت" در سال ۱۳۷۷ نگارش یافت و در نشریه "شریعتی و نقادی سنت" - چرا شریعتی (دفتر دوم) - چاپ شد. این نشریه به عنوان یادنامه بیست و یکمین سالگرد دکتر از طرف "دفتر پژوهشهای فرهنگی دکتر علی شریعتی" در سطح محدودی منتشر شد.

مقاله سوم. "شریعتی و هویت ملی - مذهبی" این نوشته در پاسخ به چند پرسش دانشجویان دانشگاه یزد فراهم آمد و در نشریه "کاریز" - یادنامه بیست و دومین سالگرد شهادت دکتر علی شریعتی - در بهار سال ۱۳۷۸ منتشر شد. این نشریه، یک نشریه دانشجویی است و در تیراژ محدود توزیع شده است. مقاله چهارم. "نوآوریهای دکتر شریعتی در شناخت اسلام". این مقاله در سال ۱۳۷۲ نوشته شد و به مناسبت سالگرد شریعتی در شماره ۷ مجله ایران فردا در همان سال چاپ شد. مقاله پنجم "مؤلفه‌های مدرنیته اسلامی" این نوشته در پاسخ چند پرسش سردبیر هفته نامه "هاتف"، که در رشت منتشر می‌شود، نگاشته شده و در زمستان ۱۳۷۷ طی دو شماره در آن نشریه چاپ شده است. مقاله ششم "ثبات و تغییر در اندیشه دینی دکتر شریعتی" این مقاله متن ویرایش شده سخنرانی این جانب در مراسم نوزدهمین سالگرد دکتر شریعتی در یکی از منازل در تهران است و برای اولین بار به چاپ می‌رسد. مقاله هفتم

"جایگاه شریعتی در نوگرایی دینی". در کتاب میعاد با علی یادواره هجدهمین سالگرد دکتر علی شریعتی، مصاحبه‌ای با عنوان "قله‌ای در مه" چاپ شد که آقایان مقصود فراستخواه و رضا علیجانی (علی رضا بختیاری) و این جانب به پرسشهایی واحد جواب داده بودیم. از آن جاکه این کتاب پس از دو بار اخذ مجوز از اداره ارشاد تهران در قم از توزیع آن جلوگیری شد و خلاف قانون و عدالت خمیرشد، خلاصه‌ای از این مصاحبه در یکی از شماره‌های مجله ایران فردا (شماره ۲۶ تیرماه ۱۳۷۵) چاپ شد و متن کامل آن نیز در مجله "گوناگون" شماره ۶ و ۷، تابستان ۱۳۷۸ تجدید چاپ شد. اکنون در این جا پاسخهای این جانب مستقلاً بار دیگر به چاپ می‌رسد.

مقاله هشتم. "شریعتی مصلح بزرگ معاصر". این مقاله ابتدا در روزنامه کیهان (۲۹/۳/۱۳۶۳) چاپ شد و آنگاه در کتاب شخصیت و اندیشه دکتر علی شریعتی که به کوشش آقای جعفر سعیدی در سال ۱۳۶۶ چاپ شد و بعد چند بار تجدید چاپ شد، عیناً به چاپ رسید. پس از آن در کتاب شریعتی در نگاه مطبوعات، جلد دوم که در سال ۱۳۷۷ به چاپ رسید، چاپ شد. و اینک برای چهارمین بار در مجموعه حاضر به چاپ می‌رسد.

مقاله نهم. "شریعتی متفکری آگاه". این نوشته به عنوان مقدمه بر کتاب فهرست موضوعی آثار شریعتی براساس طرح هندسی مکتب نگاشته شد و در دیباچه همان کتاب چاپ شد. این کتاب در سال ۱۳۶۸ چاپ و در سال ۱۳۷۵ تجدید چاپ شد.

مقاله دهم "پرسش و پاسخ". این پرسش و پاسخ در نشریه "پیام وصل" - ویژه‌نامه به مناسبت سالگرد شهادت دکتر علی شریعتی - در

تیرماه ۱۳۷۶ چاپ شده است. "پیام وصل" نشریه دانشجویی دانشکده علمی کاربردی پست و مخابرات در تهران است.

مقاله یازدهم "پرسش و پاسخ" این قسمت نیز در پاسخ به چند پرسش نگاشته شده و در نشریه "رهیار بیدار" - ویژه نامه به مناسبت هجدهمین سال هجرت و شهادت دکتر علی شریعتی - در سال ۷۴ در گیلان انتشار یافته است.

مقاله دوازدهم. "بحران هویت". این مصاحبه و گفت و گو با خبرنگار روزنامه توس چاپ مشهد است که در سال ۱۳۷۵ طی دو شماره در همان روزنامه چاپ شد. هرچند موضوع و انگیزه گفت و گو دکتر شریعتی نبود اما مطالب آن کم و بیش مرتبط با برخی از وجوه شخصیت و نقش دکتر بود و به همین دلیل نیز چند پرسش درباره وی مطرح شد. مقاله سیزدهم "چه باید کرد؟". در سال ۱۳۷۰ آقای رضا مطهری، دوازده پرسش را با شماری از متفکران دینی و صاحب نظران اجتماعی (دکتر پیمان، اعظم طالقانی، مهندس سبحانی، مهندس لطفاله میثمی، دکتر ابراهیم یزدی و این جانب) در میان گذاشت و پاسخهای دریافت شده را تحت عنوان چه باید کرد؟ به چاپ رساند، چند پرسش مطرح شده درباره دکتر شریعتی و برخی از آرای او بود. مناسب دیدم که متن پرسشها و پاسخهای خود را در این کتاب تقدیم خوانندگان کنم. مقاله چهاردهم. "نقد و بررسی نامه استاد مطهری به امام خمینی درباره دکتر علی شریعتی". چنان که در مقدمه مقاله یاد شده آمده است، این مقاله متن ویرایش شده سخنرانی این جانب در مراسم سالگرد دکتر در سال ۱۳۷۱ است. در سال ۱۳۷۰ نامه ای از مرحوم استاد مطهری به آیت الله خمینی چاپ شد که در آن نظریاتی درباره دکتر اظهار شده بود. شایسته دیدم که آن نامه را مورد نقد و تحلیل قرار دهم که انجام شد. پس از آن متن تحریر